

BESZÉLGETÉS SÁNDOR PÁLLAL – 1. RÉSZ

„Én nem lázadtam, én filmeket csináltam”

SOÓS TAMÁS DÉNES

BOHÓC A FALON, SZERESSÉTEK ÓDOR EMÍLIÁT!, RÉGI IDŐK FOCIJA, HERKULES-FÜRDŐI EMLÉK, SZABADÍTS MEG A GONOSZTÓ! RAGÁLYI, MÁNDY, KERN, GARAS. ÉLETÚTINTERJÚ A MAGYAR MOZI ÖRÖKIFJÚ CSAPATJÁTÉKOSÁVAL.

• Emlékszel még az első filmre, amit moziban láttál?

Persze, az *Uborka, a repülőtér gyöngye* volt. Arról szólt, hogy a szovjet hadsereg papírból épített egy kamurepteret, hogy megtévessze a németeket. Ebből a filmből kiderült számomra, hogy a szovjet hadsereg nyerte a háborút. Csütörtökönként ellógtam a gimnáziumból, és megnéztem minden filmet, amit bemutattak: *Z, a fekete lovas, Zoja Koszmogyemjanszkaja, Gyerünk, Gyurka...* Nekem minden tetszett. Nem volt jó film, rossz film, csak ámulat.

• Mivel ejtett ámulatba a mozi?

Szerettem emberek között nézni a filmeket. A film előtt volt néha artistaműsor, ott is fantasztikus dolgok történtek. Nagy varázslat, rácsodálkozás volt nekem a mozi. Sírtunk, neveltünk, csendben voltunk. Még most is az orromban érzem az olajozott padló szagát. És volt még egy jó tulajdonsága a mozinak, amit gyerekként még nem élvezhettem ki: a vetítés előtt pár perccel csöngettek, hogy ha valakinek jár a keze egy nő felé, vagy csókolózik, az hagyja abba.

• Hogy ennyire fontossá vált számodra a közösségi élmény, annak köze lehet ahhoz, hogy a gyerekkorod egy részét a családodtól távol, intézetekben töltötted?

Nem hiszem, mert az intézet is egy közösség volt. Helyenként borzalmas, helyenként gyönyörű. Odakerülni borzalmas volt, mert általában év közben rúgtak ki, és egy kialakult közösségbe kellett beilleszkednem.

Verekedve, fifikásan kellett elérni, hogy befogadjanak.

• Mi volt a módszered?

Mindig a dominánsakra mentem rá. Kifigyeltem azt a két-három embert, akivel együtt lehet lenni, barátkozni, és velük összeálltam. A vége felé már automatizmussá vált ez az erőgyakorlat.

• Miért voltál ennyire problémás gyerek?

Nem fértem a bőrömbe. Amilyen csínyt lehetett, elkövettem. Erős gyerek voltam, és verekedős. Vörös hajam volt, és ha valaki azt mondta rám, vörös, azt megvertem. Erre nagyon hiú voltam. Meg arra is, ha kis Kabosnak csúfoltak. Akkoriban jött fel Kabos László, és ha valaki hozzá hasonlított, pacallá vertem. Ha tudtam. Volt, hogy engem vertek. Nyaranta otthon is folytattam a rosszaságot, és amikor rám jött a dili, szóltam anyámnak, hogy belém szállt a kisördög. Ő pedig már vette is elő a fakanalat.

• Nem haragudtál a szüleidre, amiért intézetbe adtak?

Nem. Békében voltam velük. Apámmal kevésbé, de anyámmal abszolút. Valahol tudat alatt megértettem őket, mert hihetetlenül rossz gyerek voltam. Utáltam a helyzetet, de tudomásul vettem, hogy állami gondozott vagyok. Nyolc intézetben végeztem el a nyolc általánost. A legrosszabb Békés-Tarhason volt. Az egy nagyon jó zeneiskola volt, de iszonyú körülmények között élünk ott. 1952-53-ban borzalmas éhezés volt. Sorban álltunk az étkezésnél,

és aki elől volt, az látta, hol a sercli, a kenyér sarka, és oda ült. Tehát végig kellett vernem a sort, hogy legalább az első négybe bekerüljek, és az egyik sercli az enyém legyen. Vacsora után még így is olyan éhesek voltunk, hogy odaálltunk a szuterén konyhaablak alá maradékot kunyizni. Egyszer összeállítottam egy dalárdát, és kánonban énekeltük, hogy adjanak valamit. Nem adtak. Borzasztó volt ezt átélni akkor, de később az életben sok mindenen átsegítettek ezek az élmények.

• Egy olyan borzasztó élményből is lehet kamatoztatni valamit, mint az éhezés?

Nem ilyen direkt. Ez a gyerekkor megedzett az életre. Azt tudtam hasznosítani, hogy automatizmussá vált a közösségbe való beilleszkedés, az alkalmazkodás és az előre kerülés. Sose gondoltam úgy a gyerekkoromra, hogy jaj, de borzasztó volt. Inkább kalandként fogtam fel. Kemény, de nagy kalandként.

• Kalandos volt az is, ahogy filmrendező lettél?

Az sorsszerű volt. A gimnáziumban gyönyörű vezércikkeket írtam a tanulás fontosságáról az iskolaújságba, miközben mindig is utáltam tanulni. Elhatároztam, hogy újságíró leszek, de nem indult újságíró fakultás az ELTE-n, más elképzelésem pedig nem volt az életről. Egyik nap aztán szokásommal ellentétben nem este, hanem már napközben hazamentem, és bár általában apám is késő estig melózott, most ő is otthon volt a barátjával. Apám szokása szerint rágyújtott az „ebből a gyerekből úgyse lesz semmi” című szövegére, mire a barátja azt mondta, van még egy olyan link foglalkozás, mint az újságírás: a filmrendezés. „Úgyis állandóan moziban ülsz, miért nem leszel rendező?” Halvány gőzöm sem volt, mit csinál egy rendező, de mivel más lehetőség nem jutott eszembe, elmentem a Híradó- és Dokumentumfilmgyárba, és felvettem filmgyári gyakornoknak. A negatív laborban kezdtem dolgozni, de végigjártam a számlárlétrát: voltam segédoperatőr, világosító, asszisztens, felvételvező. Híradókat, rövid dokumentumfilmeket, népszerű-tudományos filmeket forgattak ott. Jól éreztem magam, mert kis filmgyár volt, mindenki ismert mindenit. Aztán jelentkeztem a főiskolára, és oda is felvettek.

• Apád barátja Aczél György volt. Származott bármiféle előnyöd vagy hátrá-

nyod abból, hogy ennyire befolyásos barátai voltak édesapádnak?

Apám is nagy komenista volt. És származott, igen. Rögtön a főiskolán. Néhány héttel azután, hogy felvettek, megdermedt körülöttem a levegő. Volt két osztálytársam, akik szóba se álltak velem. Nem értettem, mit követtem el. Aztán kiderült, hogy a felettünk lévő osztály főnöke, Keleti Márton azt mondta, most már rendesen kell viselkedni, mert felvették egy Központi Bizottságtag fiát. Ettől úgy megutáltak, hogy csak na. Ez rosszabb volt, mint az intézetben. Meg kellett csinálni a *Terasz, mínusz tíz fok* című vizsgafilmemet, az elsőt, amit rendes

nyersanyagra – 35 mm-es filmre – forgattam, hogy az osztály két zsenije elismerje, hogy tévedett.

• *Herskó János tudományos filmes és dokumentumfilmes osztályába jártál. Nem szeretted?*

Amikor csak tudtam, a főiskola helyett elmentem asszisztálni különböző filmekbe. Nem azért, mert dokumentum- és tudományos filmes osztály volt, hanem mert sose szerettem iskolába járni.

• *Mit tanultál Fábri, Várkonyi, vagy Keleti Márton mellett, akiknél asszisztáltál?*

Mellettük nem is a rendezésről, hanem a stábbal való együttműködésről, a filmszak-

ma működési varázslatáról tanultam sokat. Asszisztens voltam a *Honfoglalás* című Mihályfi Imre-sorozatban, aminek Hildebrand István volt az operatőre, és ő valamiért kipécézett magának, hogy tanítani fog. Berakott egy objektívet a kamerába, majd azt mondta, hogy 75-ös, én meg rohantam mutatni, hogy mennyit lát a képből. A három részes sorozat alatt megtanultam, mennyi az optikák látószöge. Fábri mellett nem nagyon szerettem dolgozni, mert ő pontosan tudta, mit akar, és azt forgatta le, amit lerajzolt. Az mérnöki munka volt. Persze csodás filmeket csinált.

Keletivel egy tévésorozaton dolgoztam, ami azért volt jó, mert ő csak délig

Bohóc a falon
(Ferenczi Gábor)

ENDRÉNYI EGON FELVÉTELE

volt velünk, az ebédszünet után nekem kellett a színészekkel dolgozni. Ott álltak a nagy, komoly színészek, Benkő Gyula, Pécsi Ildikó, én meg a magam huszonpár évével azt mondtam nekik, hogy ha lehet, kicsit lassabban mondják a szöveget. Nem küldtek el a fenébe, úgyhogy valamit jól csinálhattam.

• *Első filmed a Bohóc a falon volt, amin érződik, hogy erősen hatott rád a francia újhullám.*

Tudod, miért hatott? Mert ez volt a filmkészítés szabadsága. Hogy nincsenek szabályok. Nem biztos, hogy egy totál után közeli következik, és nincs rossz vágás, csak hatásos vagy hatástalan. A francia újhullám fantasztikus robbanás volt a filmművészetben, ami után sokkal bátrabban mertünk játszani a rendelkezésünkre álló eszközökkel. A *Kifulladásig* számomra máig alapfilm.

• *Godard és Truffaut a papa mozija ellen lázadtak. Ti is?*

Én nem lázadtam, én filmeket csináltam. Különbösen sem volt tudatos, hogy olyan filmet forgassunk, mint a franciák. Elkezdtek a *Bohóc*ot, és ez esett ki a ka-

merából. Aztán a vágásnál még tovább hülyéskedtünk. Tény, hogy akkoriban nem szeretjük, mondjuk, Keleti filmjeit, de ahogy ma elnézegetem, szakmailag nagyon szakszerűen vannak összezsarozva. Sőt, *A tizedes meg a többiek* egy csuda. A *Mágnás Miska* is. Azt tízmillió magyar megnézte moziban. Nem kis munka ezt elérni. Akkor persze kevesebbet láttam ebből.

• *Lehet, hogy nem lázadtatok, de a Bohóc a falon legikonikusabb jelenete mégis az lett, amikor Ferenczi Gáborék üres táblákkal demonstrálnak az utcán.*

Ennek a története jól jellemzi, hogyan dolgoztunk. A forgatókönyvben volt egy jelentős, 10-12 perces helyzet, amiben egy félig felépített hídon munkások közé keverednek a srácok. Fel is kértem az egyik szerepre Maklár Zoltánt, és elkezdtünk forgatni a Balatonnál, amikor kiderült, hogy alig maradt valami a költségvetésből, a 2,8 millióból, mert túlköltekeztem, még stéget is építettem a Balatonra. Erre leültünk Tóth Zsuzsával, és kitá-
láltunk három helyzetet, amihez

nem kell különösebb pénz: a fiúk az utcán köszöngetnek az embereknek, „Le a gátlásokkal!” felkiáltással bemennek egy női fodrászüzletbe, majd az üres táblákkal tüntetnek. Ha azt mondja nekem valaki, miközben a fejünket vakarjuk Zsuzsával, hogy ez ikonikus lesz, akkor jót röhögök. Jó, nem volt ez annyira tudatlan ötlet, de gondolta a fene, hogy Arany Jánost idézzem.

• *Mi volt a gondolat mögötte?*

Ami a versben is van: „Nem tudjuk, mit fog följegyezni rólunk a hálás utókor, mert még csak annyi a hír, mit magunkról hozunk, hogy kilenc hónapra születtünk, anyáknak végig volt teje, iskolába is beírtattak, s kék volt a füzet fedele”. Majd teleíródik ez a tábla, de egyelőre még semmi nincs rajta.

• *Jól fogadták a Bohóc a falon-t, de az a visszatérő szólam is megjelent a kritikákban, hogy Sándor Pál könnyed, játékos filmeket rendez, és nem érdeklik a társadalmi problémák. Ezt hogy élted meg?*

Úgy, hogy nyaljátok ki a seggemet. Valaki ennyit mond el a világról, valaki többet. Mint a to-

**Szeressétek
Odor Emiliát!**
(Szabó Ildikó)

ENDRÉNYI EGON FELVÉTELE

vábiakban kiderült, én ilyen vagyok. A kérdés inkább az, hogy elég képesleges vagyok-e, hogy az illyenségemet meg tudjam csinálni filmen. A másik pedig, hogy kedvelik-e ezt az emberek.

• A Bohóc a falon *alaphelyzete azért mélyen ironikus: a kamaszok be vannak zárva egy félig felépült nyaralóba, és ott álmodoznak, hogy ne dögöljenek bele az unalomba. Csak a képzeletükben tudják megélni a szabadságot, a lázadást.*

Köszönöm, hogy ilyen mélyen elemzed azt a csacskaságot, amit én afeletti örömben forgattam, hogy végre filmem rendezhettek. Sokszor rácsodálkozom, mi jut eszébe embereknek a filmjeimről, de nekem nem az a dolgom, hogy megfejtsem őket. Az úgymint csak álbölcsesség lenne. Mindössze arról van szó, hogy imádok filmet csinálni, és mint egér a sajtóban, vagy kijövök a másik oldalon, vagy nem.

• *Egy régi filmvilágos cikkben azt írtad a második filmed, a Szeressétek Odor Emiliát! kapcsán, hogy te már akkor forgattál retrót, amikor mások még előre pillantók voltak. Miért akartál filmet csinálni a nosztalgiáidból?*

Nem nosztalgia ez. Én szeretek világot teremteni. Rettentően élvezem, ha megcsinálhatom egy korból a saját verziómat. Az *Odorban* azt akartam elmondani, milyen a kiválasztott helyzete ebben a világban. Ezt most én mondom a kritikusok helyett.

• *Kiválasztottnak érezted magad?*

Ezt már elmeséltem. Halálisan boldog voltam, amikor felvettek a főiskolára, majd egy hónapra rá megdermedt körülöttem a levegő, és összezsugorodott a gyomrom, mert nem értettem belőle semmit. Ehhez még hozzájárult az is, hogy az osztálytársaim túlképzett emberek voltak, akikre felnéztem. Diplomások. Én meg a kis filmgyári gyakoronok. Ebből az élményből, a kiválasztás elleni tiltakozásból született az *Odor*.

• *Meg az intézetis éveidből.*

Hogyne. Csak kicsit földekoráltam az élményt – és csajosítottam. Jó csajok, szép ruhák, ájul el tőle, csak a nyaka véres.

• *És a Herkulesfürdői emlék?*

Ragályi Elemér egyszer azt mondta, hogy mi még nem forgattunk télen, hóban filmet. Mondom, az nem lehet. A másik inspiráló élmény az volt, hogy megtudtam, hogy Budapesten van egy öregek otthona, ahová a spanyol polgárháborút és az orosz forradalmat

megjárt veterán kommunistákat rakják be. A *Sárika, drágám* egyik főszereplője, a nagynéni is egy vetkő komcsi volt, mi pedig Maár Gyuszival elmentünk élményt gyűjteni a filmhez. Elképesztő sorsokkal találkoztunk. Volt ott egy pasi, aki kommunista forradalmár volt 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt. A bukás után, hogy megmeneküljön, női ruhában bujkált egy kórház szülészeten. Baromira szerettem akkor a *Herkulesfürdői emlék* című számat is, és ez a három dolog összeért bennem, ezekből született meg a mozi.

• *Milyen sorsokkal találkozta még az otthonban?*

A legemlékezetesebb ez a Nádas volt, akit később elkaptak, elítéltek, és mint Rákosit, őt is kiváltották a szovjetek. Moszkvában megbízták egy vegyi gyár vezetésével, majd koholt vádakkal elvitték a Gulágra. Sokszor szétverték a fejét, majd valahogy kiszabadult, és azt mondta, ő akkor is kommunista, az is marad, a sztálinizmus egy árulás volt. Bementem a televízióba, hadd csináljak ezekből az anyagokból három portréfilmet. A dokumentumosztály vezetője halál boldog volt, és azt mondta, életem nagy filmjeit csinálom meg. Ahogy haladtam a vágással, ennek az embernek egyre rosszabb kedve lett. Már majdnem kész volt a film, amikor szólt, hogy a rádió és televízió főigazgatója meg akarja nézni az anyagokat. Levetítettem neki a filmeket, mire annyit mondott: hát ezt nem. Megy a Párttörténeti Intézetbe. Ez a három film úgy lett betiltva, hogy soha senkinek nem lehetett levetíteni.

• *A Sárika, drágám végére azért bevágtál pár részletet.*

Akkor még nem volt betiltva, és kicsipkedtem bizonyos dolgokat a muszterből.

• *A szocializmus eszméje soha nem érintett meg?*

'39-ben születtem, úgyhogy az életem ún. karrier részét a „szocializmusban” éltem át, amiben a film és a filmrendező különleges helyzetben volt. A különleges helyzetet az adta, hogy a Kádár-rezsim volt a legvidámabb barakk, és a kirakatba szépen el lehetett helyezni a filmeket, hogy lám-lám, mi mindent megenged a rendszer. Emlekszem, amikor a *Bohóc a falon*-t forgattuk: vasárnap délután, Váci utca, faburkolatos virágbolt, Ferenczi Gabi – Venczel Vera jelenet. Egyszer csak

szól Sarkadi Zsuzsa, a berendező, hogy menjek ki. Ameddig a szem ellát, emberek, az út közepén jön Jancsó Miklós, és mint Mózes előtt a vörös tenger, szétválik az utca. Mindenki köszön Miklósnak, és ő is köszön mindenkinek. Ez alapvető szimbóluma a létünknek: mi fontosak voltunk akkor. Én kétévente csinálhattam egy filmet, és bevallom, nem éreztem rosszul magam. Eléggé utálok azokat, akik ugyanígy voltak vele, és most azt mondják, hogy ők voltak a nagy ellenállók.

• *Mint például?*

Nem akarok neveket mondani, mert fölrobbanok.

• *Az emberi jogok megsértése ellen tiltakozó, cseh Charta melletti szolidaritási akcióhoz mégis csatlakoztál '79-ben. Miért?*

Ez furcsa körülmények között történt. Volt egy nagyon nagy és fontos barátom, Simó Sanyi. Ott várt egy szobában Vásárhelyi Miklóssal és Makk Károllyal. Sanyi ült a hintaszékben, és hintázott. Amikor a Vásárhelyi Miki feltette a kérdést, hogy aláírom-e a Chartát, azt akartam mondani, hogy eszem ágában sincs, de amilyen hülye voltam, ránéztem Simóra, a barátomra, akinek minden gesztusát ismertem. A szemében az volt: „Na, te kis gecsi, nem mered aláírni”. Nem-e? A Makk után aláírtam egy üres papírlapot, mert még meg se volt fogalmazva a követelés. De nem éreztem azt, hogy közöm van hozzá. Utána tovább csináltam a dolgomat, amire feltettem az életemet. Aztán szevasz, terasz.

• *A Régi idők focijától kezdve az lett a jelszavad, hogy „Kell egy csapat!”. Ez a csapat kicsit más volt az első két filmben, mint a későbbiekben. Először Ferenczi Gáborban találtad meg az alteregódat. Miért?*

Mert hasonlít rám. Én mindig szép magas, szőke és kék szemű voltam. Vagy nem? (nevet) Örülök, hogy őt választottam. Jó volt Gabival dolgozni. Aztán elment hídépítő-mérnöknek, majd beszipantotta a filmszakma. A vizsgafilmjét egy Mándy-novellából forgatta, remekül sikerült. Csinált sok jó dokumentumfilmet, és baromira szerettem volna, ha játékfilmet is forgat, de sajnos másfelé kanyarodott a sorsa.

• *Szabó Ildikóra hol találtál rá?*

Egy Nashville Teens-koncerten a Kisstadionban. Az első asszisztenssel kerestünk gyerekeket – az első asszisz-

B. MÜLLER MAGDA FELVÉTELE

tenst Szomjas Györgynek hívták –, és ha ráböktem valakire, ő elkérte a nevét és a címét. Láttam, hogy egy vasszék támláján ül egy elképesztően édes pofájú, szeplős, rövid hajú csaj. Ő volt Szabó Ildikó, Zazi, akivel rémisztő kalandokat éltem át. Ha nem szeretnék bántón fogalmazni, azt mondanám, hogy Ildi egy nagyon öntörvényű ember. Kis szerepe volt a *Bohócban*, de olyan problémás volt, hogy megfogadtam, soha többet nem dolgozok vele. Az *Odort* viszont ráírta a Tóth Zsuzsa, mert akkoriban nála lakott. Zsuzsa mondta, hogy legyen az Ildi a főszereplő, én meg, hogy ki van zárva. Kezelhetetlen, nem lehet vele bánni. Aztán mégis övé lett a szerep, és megint megesküdtem, hogy az Ildivel én soha többé. Jött a *Régi idők focija*, és kiválasztottam valakit a kalaposlány szerepére, aki, mit ad isten, egy héttel a forgatás előtt eltörte a lábát. Ildi megesküdött rá, hogy ő átkozta meg, így került újra az életembe. És kurva jó volt, amit abban a filmben csinált.

• A *Bohóc* a falon-t és a Szeressétek Odor Emiliát! még *Zsombolyai János* fényképezte. *Ragályi Elemérrel* a Sáríka, drágámban kezdtetek együtt dolgozni, és végül nyolc filmet forgattatok együtt.

Amikor Zsombival elkezdtek a *Bohócot*, frissen végzett a főiskolán, nagyon eredeti operatőr volt, jól melózott. Aztán jött az *Odor*, és kitalálta, hogy forgassuk Cinemascope-ban. Én pedig beugrottam neki.

• *Nem akartál abban forgatni?*

Nagy divat volt akkor a Cinemascope, de olyan nincs, hogy valamit nem akartam, mert mindent én döntök el. Elemérnél is ez volt, de ő csak olyan javaslatokat tett, amiket el se kellett döntenem. Abban a filmben sok bajunk volt egymással Zsombival. Kiderült, hogy mégsem egyezik annyira az ízlésünk. Ettől függetlenül zseniális operatőr volt, és arra is tisztességesen reagált, amikor a forgatás után megmondtam, hogy többet nem dolgozunk együtt. Ugyanakkor ott volt a fiatal, tehetséges, lánglelkű Ragályi, akivel nagyon, nagyon jó volt dolgozni. Elképesztően tudott velem és a filmmel lenni, pedig a forgatókönyveken nem molyoltunk együtt. A forgatáson iszonyúan értettük egymást, egyforma volt az emberi ízlésünk. Persze voltak problémáink is. A *Szerencsés Dániel* utolsó harmadában úgy összevesztünk, hogy nem beszéltünk. De

Szabadíts meg a gonosztól!

(Garas Dezső, Pécsi Ildikó)

halálosan biztos voltam benne, hogy mi szavak nélkül is megértjük egymást.

• *Mit adott Ragályi a Sándor Pál-filmekhez?*

Egy forgatás olyan, hogy néhányan beülünk egy tengeralattjáróba, merülünk, bepréselődünk, érezzük egymást bűzét, lábszagát, lélegzetét, mindenét. Az számít csak, hogy ott, a mélyben, működjön a közös gondolkodás, az együttlét az operatőrrel. És hát Elemérnek halálbiztos ízlése van. Ha semmi nem jutott eszembe, biztos voltam benne, hogy neki eszébe fog. *Szerencsés Dániel*, pályaudvar, 150 statiszta, 30 színész. Éjjel 11-kor elkezdünk öltöztetni, a pályaudvar dugig van emberekkel, a sminkben nyírják a színészeket, én pedig megdermedek, rám szakad az ég, mert 8-tól 12-ig tudok csak forgatni, és nem tudom, hogyan vegyem fel a jelenetet. Azt mondom Elemérnek: „Egy lehetőség van: vedd kézbe a kamerát.” És Elem egy snittben beexponálja az összes szereplőt, aki a vonatra vár, körbetáncolja őket a kamerával, és lelép a méter magas rámpáról úgy, hogy a kép meg se rezzen. 12-kor kirúgnak minket, én odamegyek hozzá, és nem tudok

mást mondani, mint hogy „Kösz, Elem”. Ebben minden benne van.

• *Hogyan állt össze a legendás triótok Tóth Zsuzsával és Bíró Zsuzsával?*

Bíró Herskó vezényelte mellénk dramaturgnak, hálistennek, amikor a *Bohóc a falon*-t csináltuk. Tóth Zsuzsáé jópofa történet. Csütörtökön délután mindig a Művészbé lógtunk el az iskolából, mert az bemutatómozi volt, és volt ott egy normális küllemű, nagydarab, rövid hajú csaj, aki peracet árult. Gyakran odakiabáltunk neki, hogy „Perec!”, majd eljátszottuk, hogy nem mi voltunk. Egy idő után összehaverkodtunk, beszélgettünk, de ennyi volt. Jó pár évvel később jövök ki a filmgyár kapuján, és jön velem szemben ez a nagydarab csaj, masnival a hajában. „Hát te mit keresel itt?” „Filmes vagyok.” „Állj, az én vagyok.” Kiderült, hogy amíg én gyakornok, addig ő segédberendező lett a filmgyárban. Aztán felvettek a főiskolára, és az első feladat az volt, hogy írjunk egy élménynovellát. Volt egy szép 56-os történetem, megírtam. Tetszett Herskónak, de ahogy megírtam, az nem. Úgyhogy szóltam Zsuzsának, aki akkor már írt egy BBS-filmet, a *Szorongó varázst* (operatőr: Sára Sándor, első asszisztens: Szabó István, második asszisztens: Sándor Pál), hogy írja meg. És született egy gyönyörű filmnovella az életemből, amivel már Herskó is elégedett volt.

• *Miről szólt?*

Rákospalotáról költöztünk be a városba október 25-én, az anyám, egy pasi, aki segített cipekedni, az öcsém, meg én. Siettünk, mert sötétedés után kijárási tilalom volt, de amikor mentünk volna át egy széles úton, elkezdtek löni. Visszahúzódtunk egy kapualjba, ott várakoztunk a többi emberrel. Már sötétedett, amikor elhatároztuk, hogy nincs mese, átfutunk. Magamhoz húztam az öcsémet, nekikészültünk, és egyszer csak csend lett. Olyan csend, hogy csöngött a fülem. Mi, akik felkészültünk arra, hogy átfutunk a golyózáporon keresztül, most ijedtünk meg. A csendtől.

• *Átfutottatok?*

Naná.

• *És lőttek, amikor átfutottatok?*

Nem emlékszem. Csak arra, hogy dermedten állunk. Mindenesetre túléltek.

• *Mi volt a munkamódszeretek a két Zsuzsával?*

A *Ripacsok* kivételével minden filmet közösen találtuk ki, hogy miről szóljon. Ez mindig valami egyszerű dolog

volt. Kitaláltuk az első jelenetet, majd otthagytuk Zsuzsát a Bíróval, hogy írja meg. Mondta, hogy két nap. Persze soha nem készült el, mert kurva lassan írt, én meg őrjögtem. Jelenetről jelenetre haladtunk előre a forgatókönyvben mi hárman. Olyan fokon értettünk egyet, mintha egy ember lettünk volna, három felé volt osztva.

Tanulságos volt, ahogy a *Szabadíts meg a gonosztól* született. Mándynak volt egy musicalje, a *Mélyvíz*, amit háromszor játszottak, majd megbukott. Halász Misi, aki zseniális operatőr volt, javasolta, hogy csináljunk belőle egy tévéfilmet. Megszereztem a darabot, odaadtam Zsuzsának, másnap reggel 8-kor csöng a telefon: „Azonnal gyere, megvan a következő filmünk”. Elkezdtünk rajta dolgozni. Zsuzsa megírt kb. 30 oldalt, de úgy éreztem, valamiért nem működik a történet. Ültünk, a Bíró, a Tóth meg én, és azt mondtam, mi lenne akkor, ha. Ha a ruhatáros nő lenne a mama, lenne két gyereke, egy lopós és egy kurva, és lenne egy nagybácsi, a Garas. Zsuzsa elkezdett hisztizni, hogy nem kezd újra írni, de mondtam, hogy nézzük csak át. Kiderült, hogy alig kell átírni valamit, annyira passzolt egy család történetéhez. Nagyon mándys volt a történet, szét volt szórva minden, de ez összerántotta. Így lett a bukott musicalből *Szabadíts meg a gonosztól*.

• *Mándy Ivánnal hogy hozott össze a sors?*

Ivánnal jóban voltunk, nagyon szerettem az írásait. Valamiért ő is bírt engem, és amikor egyszer találkoztunk a Művész cukrászdában, szólt, hogy van egy forgatókönyve az első magyar futballlabdáról, csináljam meg. Annyi a gond, hogy Palásthy Gyurinál van a könyv, kérjem el tőle. Megkerestem Gyurit a filmgyárban, hogy adja oda, de beintett, hogy szó sem lehet róla, ő musicalt fog csinálni belőle, már készül a zene. Elmeséltem Mándynak, hogy behúzott a csöbe, mire Iván azt mondta, hogy jó, akkor két hét múlva találkozunk itt, a cukrászdában. És két hét múlva beállított egy 12 oldalas novellával. Nagyon rossz novella volt, nem is jelent meg sehol, de elképesztő inspirációt adott a *Régi idők focijához*. Ha semmi más nem lett volna, csak azok a jelzők, amivel leírta Minarik rebbenő, barna, kaftánszerű kabátját, vagy azok a nevek, a Tokics és a Brüll, már akkor is zseniális lett volna. Ilyet csak az Iván tudott kitalálni. Adta magát a novella, hogy filmet csináljunk

belőle, némafilmes inspirációval, hisz 1924-ben játszódik a történet. Mesés volt rajta dolgozni.

• *Egyértelmű volt, hogy Garas Dezső lesz Minarik, a mosodás?*

Rögtön szóltam Dezsőnek az Olympia bárban, ahol esténként találkoztunk, mert ott rúgtak be általában Kálmán Gyurival, hogy van egy főszerepem. „Mit fizetsz?” „Azt hiszem, 10-12 ezer egy főszerep.” „Én most épp egy hatrészes sorozatot forgatok a Rényivel, amiért darabonként 8 ezret kapok.” El voltam kenődve, hogy nem vállalta. Csináltam próbafelvételeket mással, többek közt Haumann Péterrel, akinek állítólag oda is ígértem a szerepet. Aztán megint közbeszólt a sors. Egyik este odajött hozzám Dezső az Olympiában, hogy szeretne velem beszélni. „Miről?” „Hülyeség, de az van, hogy leállt a Rényi sorozata. Hogy állsz a filmeddel?” „Megtaláltam a főszereplőt, de ha van kedved, bejöhetsz egy próbafelvétele.” Hat próbafelvételt csináltam vele bosszúból, miközben madarat lehetett volna velem fogatni, hogy elvállalta. Annyira ő volt ez a szerep, hogy a forgatáson mindenki csak Ede bácsinak szólította.

• *Van ötleted, miért vált legendává Minarik?*

Miért lett legendás figura Chaplinből, Buster Keatonból, Stanból és Panból? Nem tudom. Kitalálhatnék valamit, de az nem lenne igaz. Az biztos, hogy Minarik megjelenése és gesztusrendszere, valamint a némafilmes stílus adott egy löketet a kultikussá váláshoz. Majd elfelejtettem: és persze a zseniális Garas Dezső. •

SÁNDOR PÁL JÁTÉKFILMJEI

- 1967 *Bohóc a falon*
- 1969 *Szeressétek Odor Emiliát!*
- 1971 *Sárka, drágám*
- 1973 *Régi idők focija*
- 1977 *Herkulesfürdői emlék*
- 1978 *Szabadíts meg a gonosztól!*
- 1981 *Ripacsok*
- 1982 *Szerencsés Dániel*
- 1985 *Csak egy mozi*
- 1988 *Miss Arizona*
- 1995 *Ég a város, ég a ház is* (Szeressük egymást, gyerekek epizódja)
- 2007 *Noé bárkája*
- 2018 *Vándorszínészek*